

การจัดการสิ่งแวดล้อมเชิงพุทธ

พระสมจิตร ญาณวีโร

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

E-mail: roietjournal@gmail.com

บทคัดย่อ

พระพุทธศาสนา ได้อุบัติขึ้นมาเป็นเวลา 2,500กว่าปีแล้ว เดิมทีเดียว พระพุทธศาสนานั้น จะเน้นเรื่องเกี่ยวกับการแสวงหาวิถีกำจัดความทุกข์ของมนุษย์เพียงอย่างเดียว แต่ยังมีหลักคำสอนเกี่ยวกับการปฏิบัติต่อสิ่งแวดล้อมจะเห็นได้ว่าพระพุทธเจ้าและพระสาวกส่วนมากใช้ชีวิตใกล้ชิดกับธรรมชาติอย่างแนบแน่นเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ไม่เคยปรากฏหลักฐานใด ๆ การช่วงชิงทรัพยากรอันอุดมสมบูรณ์มาสร้างประโยชน์ในทางวัตถุเพื่อตอบสนองความต้องการตนเอง แต่ในทางตรงกันข้ามกลับซาบซึ้งในคุณค่าของธรรมชาติและมึจิตใจที่จะอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมจะมีพระสูตรและวินัยเกี่ยวกับการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม 1) ปโลกสูตร 2) เวสสันดรชาดก และวินัย 1) ส่งเสริมการอนุรักษ์ดินและน้ำ 2)ส่งเสริมการอนุรักษ์พืชและป่าไม้และพระวินัย

คำสำคัญ : การจัดการ, สิ่งแวดล้อม, พระพุทธศาสนา.

Buddhist environmental management

Phra Somjit Yannavero
Mahachulalongkornrajavidyalaya University
E-mail: roietjournal@gmail.com

Abstract

Buddhism has evolved over more than 2,500 years old. Early Buddhist is focused on seeking ways to eliminate human suffering alone. But there are doctrines about how to dealing with the environment, can be seen that the Buddha and his disciples spent much closer to natural oscillations in unison, never shown any evidence of stealing the rich resources contention to create useful objects to satisfy their own needs. On the opposite side, has been appreciation the value of nature and the spirit to conserve the environment. There are Sutta and Vinaya Pitaka about disciplines of the environment conservative: 1) Paloka Sutta 2) Vessantara Jataka (cataka) and Vinaya discipline 1) to promote of soil and water conservation, 2) to promote conservation plants and forestry Vinaya discipline.

Key Word: management, Environment, Buddhist (Buddhism)

บทนำ

หลักคำสอนในพระพุทธศาสนาเกี่ยวกับการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม มีความสัมพันธ์เกี่ยวเนื่องกันทั้งเป็นที่อยู่อาศัยของพระภิกษุและใช้เป็นสถานที่ปฏิบัติธรรมของพระพุทธเจ้าและพระสงฆ์สาวก ได้ดำเนินชีวิตอยู่ท่ามกลางป่าตลอดระยะเวลา ซึ่งมีความสัมพันธ์กับธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมมาโดยตลอด ซึ่งหลักคำสอนในพระพุทธศาสนา จะเน้นให้ความสำคัญเกี่ยวกับป่าไม้และธรรมชาติ เพราะเป็นที่อยู่อาศัยของพระภิกษุและสิ่งมีชีวิตตลอดถึงระบบนิเวศที่เกี่ยวข้องผูกพันเป็นสายใยของห่วงโซ่อาหารจากธรรมชาติที่สร้างสรรค์เพื่อมนุษย์ ส่วนมุมมองของพระพุทธศาสนาเกี่ยวกับการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมนั้น โดยคำสอนจะเน้นให้พระภิกษุเห็นคุณค่าของธรรมชาติและให้ความสำคัญต้องช่วยกันอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมเพื่อเป็นที่อยู่อาศัยของมนุษย์และสิ่งมีชีวิต

พุทธธรรมกับการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม

หลักคำสอนในพระพุทธศาสนาเชื่อว่าสิ่งแวดล้อมนั้น ไม่สามารถแยกขาดมนุษย์และมนุษย์ก็ไม่สามารถแยกจากสิ่งแวดล้อมเช่นกัน จะมีความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์และสิ่งแวดล้อมได้ ต่างก็พึ่งพาอาศัยซึ่งกัน ในเชิงระบบนิเวศถ้าหากมนุษย์จะเพิกเฉยต่อผลกระทบถึงสิ่งแวดล้อมที่ส่งผลกระทบต่อมนุษย์ด้วยส่วนหนึ่งมาจากการกระทำมนุษย์เป็นหลัก ซึ่งปัจจุบันได้มีเสียงเรียกร้องให้มนุษย์กลับมาเยียวยาโลกและถนอมสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติ เช่น ในบทความเรื่อง “The Land Ethics” ที่เน้นถึงจริยธรรมซึ่งครอบคลุมทั้งมนุษย์ สังคมและสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติ1) จริยธรรมระหว่างมนุษย์ต่อมนุษย์ 2) จริยธรรมระหว่างมนุษย์ต่อสังคม3) จริยธรรมระหว่างมนุษย์ที่สัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติของมนุษย์เอง

พระธรรมปิฎก(ป.อ.ปยุตฺโต).(2542: 191).แสดงทัศนะเกี่ยวกับแนวคิดในการมองธรรมชาติของพระพุทธศาสนาว่าหลักธรรมในทางพระพุทธศาสนาได้เน้นถึงการพึ่งพาอาศัยกันสิ่งสำคัญอย่างหนึ่งก็คือความรู้สึกที่พึ่งพาต่อกันระหว่างมนุษย์ต่อมนุษย์และมนุษย์ต่อพืชและสัตว์ทั้งหลายความรู้สึกที่พึ่งพาอย่างหนึ่ง

ได้แก่คุณธรรมที่เรียกว่า “ความกตัญญู” ความกตัญญูนี้ไม่ใช่มีเฉพาะต่อมนุษย์ด้วยกันเท่านั้นแต่ท่านให้มีแม้ต่อสัตว์และพืชทั้งหลายด้วยที่สำคัญมองเห็นธรรมชาติเป็นเรื่องราวรื่นรมย์น่าชื่นชมความงามและมีความสุขกับธรรมชาติเห็นพืชพันธุ์มนุษย์และสัตว์ทั้งหลายในธรรมชาติเป็นเพื่อนร่วมภพของธรรมชาติอันเดียวกันกับตนจะต้องมีเมตตาไมตรีต่อกัน มองธรรมชาติเป็นสภาพแวดล้อมที่มีคุณค่าเกื้อกูลต่อการพัฒนาของมนุษย์ท่าทีเหล่านี้จะทำให้พฤติกรรมต่อธรรมชาติแวดล้อมพลิกเปลี่ยนจากความเป็นปฏิปักษ์ที่จะพิชิตข่มเหงรังแกเอาเปรียบธรรมชาติกลับมาสู่ความเป็นมิตรความเกื้อกูลและอยู่ร่วมกันด้วยดีพระพุทธศาสนาสอนให้รู้คุณแม้แต่พืชตั้งพุทธภาษิตที่มีใจความว่า “บุคคลพึงนั่งหรือนอนได้ร่มต้นไม้ได้ไม่พึงหกรานกิ่งต้นไม้ นั้น” เพราะว่าคุณประพुरुษาัยมิตรเป็นคนชั่ว

นอกจากนี้คติทางพระพุทธศาสนาสอนให้มองธรรมชาติเป็นสภาพแวดล้อมที่งดงามน่ารื่นรมย์และเป็นปัจจัยอย่างหนึ่งของความสุขคตินี้จะทำให้เรามีความสุขในการอยู่ท่ามกลางธรรมชาติหรือทำให้มนุษย์อยู่ร่วมกับธรรมชาติอย่างมีความสุขนอกจากนี้ธรรมชาติดังกล่าวก็เป็นส่วนประกอบหรือเป็นปัจจัยในการฝึกฝนพัฒนามนุษย์หมายถึงการสอนในพระพุทธศาสนา ได้ยกเอาธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมมาใช้เป็นองค์ประกอบอย่างหนึ่งในการศึกษาคือในการที่จะพัฒนาคนให้มีจิตใจเจริญงอกงามเมื่ออยู่ในสภาพแวดล้อมที่สงบปราศจากเสียงรบกวนกิจกรรมที่ไม่วุ่นวายเรียกว่ากายวิเวกคือความสงบทางด้านกายโดยเฉพาะเมื่อไปอยู่ในป่าร่มไม้หมู่ไม้ที่มีความสงบมีแต่ธรรมชาติก็จะช่วยชักนำจิตใจให้โน้มไปสู่ความสงบด้วยเมื่อจิตใจรู้สึกมีความสุขสงบมีความอิ่มใจมีความสุขชื่นโน้มโน้มไปในทางที่ดีก็จะทำให้เกิดจิตวิเวกคือความสงบทางจิตตามมาเมื่อจิตสงบสงบไม่มีอารมณ์วุ่นวายใจเข้ามารบกวนแล้วสมาธิก็จะอยู่ในสภาพที่พร้อมจะฝึกฝนพัฒนายิ่งๆ ขึ้นไปอีกการพิจารณาให้เกิดปัญญาเห็นความเป็นจริงของสิ่งทั้งหลายจึงทำให้จิตใจเป็นอิสระที่เรียกว่าเป็นอุปปิวิเวกคือทำให้เกิดความสงบจากกิเลสต่อไปในที่สุดชาวพุทธมองธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมจากประสบการณ์2อย่างคือ

1. จากการศึกษาพระจริยาวัตรของพระพุทธเจ้าและของพระสาวกในสมัยครั้งพุทธกาล
2. จากการศึกษาหลักคำสอนของพระพุทธเจ้าและพระสาวกที่มีปรากฏอยู่ในพระสูตรและพระวินัยโดยชาวพุทธมีทัศนะโดยภาพรวมมีทัศนะอย่างยิ่งต่อการอนุรักษ์และปกป้องธรรมชาติ (พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต). 2542: 21- 26).

พระสูตรเกี่ยวกับการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม

พระพุทธองค์มีความใกล้ชิดกับป่าไม้ และยังทรงสั่งสอนไม่ให้ทำลายพันธุ์ไม้มรรทุกทั้งให้พุทธบริษัทมีความกตัญญูต่อต้นไม้เพื่อเป็นการช่วยส่งเสริมปลูกจิตสำนึกถึงความกตัญญูทุกเวลาที่แก่ประชาชนทั่วไปในการอนุรักษ์ป่าที่มีอยู่แล้วให้คงอยู่ต่อไป และห้ามตัดไม้ทำลายป่า โดยหลักคำสอนทางพระพุทธศาสนานั้น พระสงฆ์สามารถนำมาประยุกต์ใช้เพื่อเป็นพัฒนาเป็นเครื่องมือหรือสื่อการอบรมปลูกจิตสำนึกให้กับประชาชนได้ตระหนักถึงความรับผิดชอบต่อสังคม โดยจุดมุ่งหมายของการฝึกจิตใจเพื่อให้เกิดจิตสำนึกในการดูแลรักษาหรือปลูกสร้างป่าไม้มรรทุกทั้งแหล่งน้ำทางธรรมชาติ พระพุทธองค์ทรงแสดงพระสูตรเกี่ยวกับการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมดังนี้

1. ปโลกสูตร

ปโลกสูตรแห่งอังคุตตรนิกายยืนยันแนวคิดของพราหมณ์ผู้หนึ่งเข้ามาเฝ้าพระพุทธองค์ และทูลถามเหตุแห่งความเสื่อมของมนุษย์ คำตอบของพระองค์ได้ชี้ให้เห็นว่าเมื่อมนุษย์แปดเปื้อนไปด้วยกิเลสสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติจะวิปริตไปด้วย (อง. ทุก. (ไทย), 20/57/220-221). ดังนี้

“ดูก่อนพราหมณ์ อีกประการหนึ่ง ทุกวันนี้ เมื่อมนุษย์กำหนดแล้วด้วยความกำหนดผิดธรรม (อธรรมราคะ) ถูกความโลภ ไม่สม่ำเสมอครอบงำ (วิสมโลภะ) ประกอบด้วยธรรมที่ผิด (มิฉฉาธรรม) ผนไม่ตกต้องตามฤดูกาล ฉะนั้น จึงเกิดทุกข์ภัย ข้าวกล้าเสียหาย เป็นเปลี้ยไม่ให้ผล เพราะเหตุนี้ มนุษย์จึงล้มตายเสียเป็นอันมาก”

2. เวสสันดรชาดก

เวสสันดรชาดก ได้พรรณนาป่าธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในกัณฑ์จุลพน (ป่าเล็ก) และตอนกัณฑ์มหาพน (ป่าใหญ่) ซึ่งมีเนื้อหาที่แสดงถึงความรู้สึกในความงามของป่าธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ทำให้เกิดความสุนทรีย์หรือมีความสุขความชื่นชมในความงามตลอดเวลา เพราะในป่านั้นมีทั้งหมุ่ไม้ มีสัตว์ป่า มีสัตว์น้ำ แหล่งน้ำ บรรยากาศ ที่อยู่อาศัย (อาศรม) (ช.ช. (ไทย), 28/1976-2086/492-507).

“ในบริเวณอาศรมนั้น มีหมุ่ไม้ต่างๆ พันธุ์คือ ไม้มูกมัน โกงศ ค้าน แคล้อยไม้บุนนาก บุนนากเขา และไม้ทริก มีดอกบานสะพรั่งสีต่างๆ กันเหมือนหมุ่ดาวเรืองรองอยู่บนนภากาศ อนึ่งในบริเวณอาศรมนั้น มีไม้ราชพฤกษ์ ไม้มะเกลือ กฤษณา รักดำ ต้นไทรใหญ่ไม่รังไก่อ ไม้ประคุ่มีดอกบานสะพรั่ง มีไม้มูกหลวง ไม้สน ไม้กะพุ่ม ไม้ซ้อ ไม้ตะแบบ หูกวาง ตะเคียน นางรัง ล้วนมีดอกบานเป็นพุ่มพวงดั่งลอมฟาง”

ลักษณะที่เกี่ยวกับการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม

การบัญญัติลักษณะที่เกี่ยวกับสิ่งแวดล้อม เพื่อเป็นแนวทางการปฏิบัติและเป็นแบบอย่างแก่พุทธศาสนิกชน พระพุทธองค์ทรงมุ่งหวังให้พระสงฆ์เป็นแบบอย่างที่ดีแก่สังคมตั้งบริบทการใช้ชีวิตอย่างเรียบง่ายเกื้อกูลต่อธรรมชาติและอารักขาธรรมชาติเนื่องจากในครั้งพุทธกาล จะให้ความสำคัญเกี่ยวกับธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม พระองค์จึงทรงบัญญัติลักษณะที่ให้ความสอดคล้องสัมพันธ์กับธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ถ้าทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมดี ย่อมส่งผลต่อจิตใจภิกษุผู้ปฏิบัติธรรม จะช่วยให้การปฏิบัติธรรมบรรลุตามเป้าหมายได้เร็วยิ่งขึ้น ฉะนั้น พระวินัยแต่ละลักษณะที่พระสงฆ์ปฏิบัติได้ไว้แล้ว แสดงไว้ จึงมีความเกี่ยวข้องกับสิ่งแวดล้อมโดยตรงและโดยอ้อม จึงมีความสำคัญและมีความจำเป็นในการดำรงชีวิตของมนุษย์ ซึ่งเป็นประโยชน์เกื้อกูลต่อการปฏิบัติของพระสงฆ์ด้วย ซึ่งความสำคัญของพระวินัยที่มีต่อสิ่งแวดล้อม ดังนี้

1. ส่งเสริมการอนุรักษ์ดินและน้ำ

สมัยพุทธกาล การขุดดินถือว่าการทำลายชีวิตสัตว์ เพราะประชาชนในสมัยนั้นมีความเชื่อว่าดินมีชีวิต มีอินทรีย์ จึงไม่ควรทำลาย โดยเฉพาะพระสงฆ์จะต้องงดเว้นไม่ทำลายเป็นอันขาด เมื่อพระสงฆ์ทำการก่อสร้าง ได้ขุดดินเพื่อนำไปก่อสร้างโบกฉาบกุฎีและทำศาลาโรงฉัน ประชาชนจึงพากันติเตียน ประณามการกระทำนั้น

เมื่อพระพุทธเจ้าทรงทราบเรื่องราว จึงประชุมสงฆ์บัญญัติลักษณะที่ห้ามไม่ให้ภิกษุทำเช่นนั้นอีก เพราะนอกจากประชาชนจะติเตียนแล้วยังเป็นการทำลายชีวิตสัตว์ที่อาศัยอยู่ในดินอีกด้วย พระองค์ทรงมองเห็นประโยชน์นี้แล้ว จึงได้ทรงบัญญัติห้ามไว้เมื่อพิจารณาถึงประโยชน์อันสูงสุดแล้วถ้าหากพระสงฆ์มิ่วพะวงอยู่กับการก่อสร้างก็จะมีเวลาบำเพ็ญสมณธรรมให้ถึงที่สุดทุกข้อได้

การที่พระสงฆ์รักษาพระธรรมวินัยข้อนี้เป็นการช่วยอนุรักษ์ดินไม่ให้เสื่อมคุณภาพ ซึ่งพระสงฆ์ไม่ได้ล่วงละเมิดพุทธบัญญัติแต่อย่างใดในปาทุการวรรค ลักษณะที่ 15 ทรงบัญญัติไว้ว่า “ภิกษุพึงทำความศึกษาว่า เราจักไม่ถ่ายอุจจาระ ปัสสาวะหรือบ้วนขะพะในน้ำ” พระพุทธองค์ทรงแสดงเจตนารมณ์ ให้ช่วยกันรักษาความสะอาดแก่แม่น้ำลำคลองไม่ให้ถ่ายเทของเน่าเสียลงน้ำ น้ำจึงจะไม่กลายเป็นมลพิษ ไม่เป็นแหล่ง

แพร่เชื้อโรคสู่ประชาชน ตลอดจนไม่ก่ออันตรายสู่สัตว์น้ำและสัตว์บกทั้งหลายด้วยและที่สำคัญในน้ำมีสิ่งมีชีวิตอาศัยอยู่ จะช่วยกันรักษาไม่ให้เกิดของเน่าเสียลงสู่แม่น้ำเป็นธรรมชาติที่มีประโยชน์อันดีและมีโทษมหันต์ หากไม่ได้มีการจัดการและควบคุมที่ดีพอ การใช้ประโยชน์จากทรัพยากรน้ำ จึงจำเป็นจะต้องอาศัยการวางแผนการจัดการและพัฒนาแหล่งน้ำ และการควบคุมปริมาณและอัตราการไหลของน้ำให้พอเหมาะ พร้อมทั้งคำนึงถึงคุณภาพระยะเวลาการไหลของน้ำในเวลาเดียวกันด้วย

นอกจากนี้การอนุรักษ์ทรัพยากรน้ำแล้ว จะต้องพิจารณาควบคู่กับการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรน้ำทุกประเภทร่วมกันให้บังเกิดผลคุ้มค่ามากที่สุด เพราะการใช้ประโยชน์จากน้ำแต่ละประเภทจะแยกออกจากกันโดยเด็ดขาดไม่ได้ แม้ว่าการใช้ทรัพยากรน้ำในประเทศไทยการดำเนินการโดยปราศจากการวางแผน จะเกิดความผิดพลาดในการใช้ประโยชน์ที่จากน้ำ ฉะนั้น การบริหารจัดการเรื่องทรัพยากรน้ำ ต้องมีแผนบริหารจัดการให้เกิดประโยชน์สูงสุด โดยเฉพาะการใช้ประโยชน์สำหรับเกษตรกร ซึ่งมีความจำเป็นต้องใช้น้ำในการเพาะปลูกทางการเกษตร

2.ส่งเสริมการอนุรักษ์พืชและป่าไม้

ในปาฐกถารรค สิกขาบทที่ 14 ทรงบัญญัติไว้ว่า “ภิกษุพึงทำการศึกษาว่า เราไม่ป่วยไข้จะไม่ถ่ายอุจจาระไม่ถ่ายปัสสาวะ หรือบ้วนน้ำลายลงบนของสดเขียว” ทรงบัญญัติห้ามถ่ายสิ่งสกปรก หรือไม่ให้อุ้มสิ่งของปฏิภูลรตนใบไม้ใบหญ้าที่สดเขียวเพราะตามธรรมชาติของพืชแล้วพืชต้องการปุ๋ยจากแผ่นดิน ใบต้องการแสงแดดจากดวงอาทิตย์จึงไม่มีความต้องการใดๆ เลย ที่จะรับปุ๋ยสดของมนุษย์รดที่ตัวพืช ฉะนั้นทางที่ดีควรขบถ่ายลงดินเป็นดีที่สุด แล้วดินนั้นแหละจะเป็นผู้ป้อนอาหารไปสู่พืชเอง รวมถึงการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้พระพุทธรองค์ทรงห้ามตัดต้นไม้ตั้งพุทธบัญญัติที่ว่า “ภิกษุสำคัญว่าพืช ตัดเองก็ดี ให้อันอื่นตัดก็ดี ทำลายเองก็ดี ให้อันอื่นทำลายก็ดี ตัดเองก็ดี ให้อันอื่นตัดก็ดี ต้องอาบัติปาจิตตีย์

พระวินัยที่ยกมาประกอบแสดงให้เห็นว่าทรัพยากรทุกชนิดควรแก่การดูแลรักษาอนุรักษ์ไว้ ไม่ว่าจะพืชผักต้นไม้เนื้อใหญ่และในพระวินัย พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติสิกขาบทเป็นศีลห้ามพระสงฆ์ทำลายต้นไม้ หรือพรากของเขียว ภูตคามทุกชนิด ห้ามมิให้ขุดดิน ห้ามถ่ายอุจจาระ ปัสสาวะ หรือบ้วนน้ำลายลงบนต้นไม้ หรือในแม่น้ำลำธาร เป็นต้นทรงบัญญัติสิกขาบทคุ้มครองพืชแห่งภูตคามวรรคว่า “เป็นปาจิตตีย์ ในเพราะพรากภูตคาม” พรากภูตคามในที่นี้หมายถึงการทำให้พืชตายทุกวิธี ไม่ว่าจะถอนโค่น ตัดหรือเด็ดก่อนบัญญัติสิกขาบทนี้ พระองค์ตรัสกับภิกษุที่ขอบโค่นไม่มาสร้างที่อยู่อาศัยว่า “ดูก่อน โมฆบุรุษทั้งหลาย ไฉนพวกเธอจึงได้ตัดเองบ้าง ให้อันอื่นตัดบ้าง ซึ่งต้นไม้ เพราะคนทั้งหลายสำคัญในต้นไม้ว่ามีชีวิต”

2. พระวินัยในฐานะส่งเสริมให้มนุษย์ปฏิบัติต่อธรรมชาติ

สิกขาบทที่พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติไว้แต่ละข้อ ล้วนมีความเกี่ยวข้องสัมพันธ์กับธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ที่พระองค์ทรงบัญญัติสิกขาบทห้ามมิให้ภิกษุขุดดิน ตัดต้นไม้ ถ่ายอุจจาระ ปัสสาวะลงบนของเขียวและลงในแม่น้ำลำธาร สิกขาบทเหล่านี้ได้สร้างจิตสำนึกให้แก่ภิกษุ ยังเป็นแบบอย่างให้กับชาวบ้านเพื่อนำไปปฏิบัติ การที่ภิกษุไม่ตัดต้นไม้ย่อมช่วยรักษาความสมดุลทางธรรมชาติได้ เพราะสิ่งมีชีวิตที่อาศัยต้นไม้ตั้งแต่รากถึงยอดมีอยู่อย่างชุกชุม สัตว์จำพวกแมลง หนอน ผีเสื้อ ต่างก็อาศัยต้นไม้เป็นเสมือนบ้านของพวกเขาใช้เป็นที่พักภัย เป็นที่พักผ่อน ยิ่งต้นไม้ใหญ่เท่าไรก็มีสัตว์อาศัยมากเท่านั้น ต้นไม้เป็นห่วงโซ่อาหารที่หมุนเวียนหล่อเลี้ยงชีวิตคนและสัตว์ พระอรุณศักดิ์ต้องอาศัยผักและผลไม้ตามป่าเป็นอาหารยังชีพ ภาพที่คนและสัตว์อาศัยป่าไม้ และต้นไม้ไม่เห็นในชาดก บางครั้งก็เก็บมาทำอาหาร เช่น ฤๅษีเก็บใบหมากเม่ามานึ่งเป็น

อาหาร ซึ่งพระวินัยที่เกี่ยวข้องเนื่องกับธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมจึงนับว่ามีประโยชน์มากทั้งแก่คนและสัตว์ (พระมหาวิเศษ ปญญาวิโร, 2543 : 45)

พระพุทธเจ้าทรงทราบความจริงของกฎธรรมชาติ เมื่อพระองค์ทรงบัญญัติพระวินัยแต่ละข้อจะทรงพิจารณาถึงความสัมพันธ์ระหว่างพระวินัยกับธรรมชาติ (หมายความว่าถึงธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมด้วย) ให้ความสอดคล้องเกื้อกูลต่อกันตลอดสาย พระองค์ทรงบัญญัติสิกขาบทที่ 7 แห่งโภชนวรรค ห้ามไม่ให้ภิกษุฉันอาหารในเวลาวิกาล (หมายเอาเวลาตั้งแต่เที่ยงไปจนถึงรุ่งอรุณวันใหม่) สิกขาบทนี้ทรงมุ่งให้ภิกษุเป็นผู้เลี้ยงง่าย ไม่ทำความลำบากให้แก่ชาวบ้าน นอกจากนี้ ก็เพื่อป้องกันไม่ให้ภิกษุฉันอาหารที่ค้างคืนเพราะอาหารนั้นอาจเสียเมื่อภิกษุฉันเข้าไปก็อาจเป็นอันตรายแก่ชีวิตอีกอย่างถ้าภิกษุฉันมากเกินไปก็เป็นอุปสรรคในการปฏิบัติธรรม

พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติพระวินัยให้เกื้อกูลต่อธรรมชาติ เพื่อการอนุรักษ์ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ไม่เบียดเบียนสรรพสัตว์ ที่ปรากฏในพระไตรปิฎกตอนหนึ่ง ความว่าสมัยหนึ่งพระพุทธเจ้าเสด็จลงจากภูเขาชิลมกุฎพร้อมกับหมู่ภิกษุสงฆ์ ทอดพระเนตรเห็นภูเขื่อนงามที่พระธนิยะกุมภการบุตรก่อสร้างขึ้นเพื่ออยู่จำพรรษาสำหรับตน พระองค์ตรัสถามว่า “นั่นอะไร น่าดูน่าชม สีเหมือนแมลงค่อมทอง” ภิกษุทั้งหลายกราบทูลเรื่องนั้นให้ทรงทราบ พระพุทธเจ้าทรงดำริว่า “ภิกษุทั้งหลาย การกระทำของโมฆบุรุษนั้น ไม่สมควร ไม่คล้อยตาม ไม่เหมาะสม ไม่ใช่กิจของสมณะ ใช้ไม่ได้ ไม่ควรทำ โฉนโมฆบุรุษจึงขยำโคลนก่อภูเขื่อนงามแล้ว โมฆบุรุษนั้นชื่อว่าไม่มีความเอ็นดู ความอนุเคราะห์ ความไม่เบียดเบียนสัตว์ทั้งหลาย พวกเขອງไปทำลายภูเขื่อนงามเสีย อย่าให้เพื่อนพรหมจารีในภายหลังเบียดเบียนหมู่สัตว์เลย ภิกษุไม่พึงทำภูเขื่อนงาม ภิกษุใดทำต้องอาบัติทุกกฏ” (วิ.มหา. (ไทย) 1/85/56) จะเห็นได้ว่าพระวินัยข้อนี้มีความมุ่งหมายที่จะอนุรักษ์ดิน และป้องกันไม่ให้ภิกษุฆ่าสัตว์ นอกจากนี้ยังช่วยป้องกันมลพิษทางอากาศด้วย เพราะการทำภูเขื่อนงามต้องทำการเผาดินให้แห้งตัว ดินนั้นจึงจะคงทน ไม่แตกง่าย นับว่าพระพุทธเจ้าทรงมองเห็นการณ์ไกลจริง ๆ

บทสรุป

หลักคำสอนในพระพุทธศาสนานั้น ไม่ได้ครอบคลุมเฉพาะหลักของการปฏิบัติสำหรับมนุษย์และสังคมเท่านั้น แต่ยังรวมไปถึงธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม พระพุทธองค์ทรงบัญญัติสิกขาบทเกี่ยวดูแลธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม สาเหตุที่ทรงบัญญัติสิกขาบทขึ้นมา เพื่อต้องการส่งเสริมให้ให้พระสงฆ์ใช้ชีวิตอยู่ในป่าแบบเรียบง่ายเหมาะสมกับการปฏิบัติธรรมและการสนทนาธรรมแก่พุทธศาสนิกชน ซึ่งพระสงฆ์จะต้องปฏิบัติตามพระวินัยอย่างเคร่งครัดซึ่งเป็นแนวทางการปฏิบัติตั้งแต่สมัยพุทธกาลสืบมา

ปัจจุบันเกิดปัญหาความเสื่อมโทรมของธรรมชาติและส่วนหนึ่ง ก็เกิดจากฝีมือของมนุษย์ที่ต้องการนำทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมมาใช้ประโยชน์ต่อการดำรงชีวิตหรือนำมาเพื่อใช้ปัจจัยขั้นพื้นฐานสำหรับป้อนโรงงานอุตสาหกรรม เมื่อนำมาใช้เกินความจำเป็นหรือเกินกว่าธรรมชาติจะสร้างขึ้นมาทดแทนได้ จึงเกิดผลกระทบอย่างรุนแรงต่อระบบนิเวศเรียกว่าเป็นต้นกำเนิดของภัยธรรมชาติที่เกิดขึ้นประจำในประเทศไทย

หน่วยงานราชการ ซึ่งเป็นหน่วยงานหลักที่ต้องรับผิดชอบต่อทรัพยากรของประเทศ ช่วยกันคุ้มครอง รักษา ห่วงแหนป่าหรือทรัพยากรของประเทศ หน่วยงานภาครัฐควรบังคับใช้กฎหมายและมีบัญญัติลงโทษผู้กระทำผิด จัดยุทธศาสตร์การพัฒนาฟื้นฟูให้ชุมชนได้เข้ามามีส่วนร่วมคืนความสมดุลทางธรรมชาติให้กลับคืนสู่ความอุดมสมบูรณ์อีกครั้ง เหมือนหลักคำสอนทางพระพุทธศาสนา ที่พระพุทธองค์ทรงบัญญัติ

ทำลายธรรมชาติ แต่ให้ช่วยกันรักษาธรรมชาติไว้ เพราะพระสงฆ์ต้องอาศัยธรรมชาติเป็นที่ปฏิบัติธรรม ที่มีความสำคัญต่อระบบนิเวศที่ต้องพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกันจะขาดระบบใดระบบหนึ่งไปก็คงไม่ได้

เอกสารอ้างอิง

- มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2535). *พระไตรปิฎกภาษาบาลี ฉบับ มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย*. กรุงเทพฯ : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- _____. (2539). *พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับ มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ*. กรุงเทพฯ : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- มหามกุฏราชวิทยาลัย. (2539). *พระไตรปิฎกพร้อมอรรถกถาแปล ชุด 91 เล่ม*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย.
- พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต). (2542). *การพัฒนาที่ยั่งยืน*. พิมพ์ครั้งที่6. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มูลนิธิโกมลคีมทอง.
- พระมหาวิเศษ ปณฺญาวชิโร. (2553). *พุทธศาสนากับการอนุรักษ์ป่าไม้*. วิทยานิพนธ์ศาสนศาสตร์. มหาวิทยาลัย. บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย.
- Leopold, A. (2015). *The Land Ethics in a Sand Almanac County*. New York: Ballantine Books.1 September.